

До Председателя на Научно жури
проф. д-р Манол Рибов
ЮЗУ „Неофит Рилски“

РЕЦЕНЗИЯ

от **проф. д-р Николина Руенова Попова- Димитрова**,
професионално направление „Туризм“, МВБУ – Ботевград,
на дисертационен труд на
на тема: **„Междурегионални особености на селския туризм“**,
разработен от **Руска Венциславова Кръстева**,
редовен докторант към катедра „Туризм“, ЮЗУ „Неофит Рилски“,
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално
направление 3.9 „Туризм“, научна специалност „Икономика и управление по отрасли
(туризм)“

I. Данни за кандидата в съответствие със законовите изисквания

Кандидатът за образователната и научна степен „доктор“ Руска Венциславова Кръстева е родена на 22.08.1983 г. Средното си образование получава в Единния лицей на Аспровалта, Република Гърция, а висшето си образование – в Университета за социални и политически науки „Пандио“ в гр. Атина, с квалификация „бакалър“ по „Публична администрация“ през 2006 г. и квалификация „магистър“ по „Икономическо и регионално развитие“ през 2008 г. След завършване на висшето си образование Руска Венциславова Кръстева работи като експерт по три проекта в рамките на програма „Младежта в действие“ на Европейския съюз: „Националната идентичност в многообразието на европейската култура“ (2003 г.), „И аз съм като другите жители на Европа“ (2003 г.) и „В изворите на Драма“ (2005 г.). От 01 юли 2009 г., тя е зачислена като редовен докторант в Катедра „Туризм“ на Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

II. Обща оценка на представения дисертационен труд и извършената научно-изследователска дейност

За участието си в процедурата за получаване на образователно-научна степен „доктор” редовната докторантка Руска Венциславова Кръстева е представила: 1.) Завършен дисертационен труд в обем 330 страници компютърно набран текст; 2.) Автореферат в обем 50 страници компютърно набран текст, отразяващ съдържанието на дисертационния труд и основните теоретико-методични и приложни приноси; 3) Публикации, свързани с дисертационния труд, включващи една статия в научно списание и пет доклада, изнесени на международни научни конференции, от които един под печат. В представените научните публикации се разглеждат въпроси, свързани в значителна степен с темата на дисертационния труд.

Дисертационният труд на Руска Венциславова Кръстева, е разработен под научното ръководство на доц. д-р Преслав Димитров и е посветен на актуална и значима за българския туризъм тема. По отношение на структурата на дисертационния труд, включваща въведение, четири глави, заключение, използвана литература и осем приложения. следва да се отбележи, че тя позволява в логическа последователност и изчерпателно да се развие темата за междурегионалните особености на селския туризъм.

Дисертационният труд е в обем от 330 стандартни страници - компютърно набран текст, състоящ се от въведение, четири глави, заключение, осем приложения и списък на използваната литература, включващ 153 източника (от тях 35 са научни статии на български език, 14 са научни статии на гръцки език, 7 са научните статии на английски език, 33 монографии на български език, 19 монографии на гръцки език, 1 на френски език, 14 монографии на английски език, а 28 източника, посочени като „документи, енциклопедии и речници”). Изследването включва 79 фигури и 31 таблици в изложението и 50 фигури и 5 таблици в осем приложения.

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

Въведение

Актуалността на разработената тема е обоснована с нарастващото търсене, респективно значение на селския туризъм в България за повишаване на конкурентноспособността на регионалните туристически дестинации и по-конкретно за създаване на трансгранични дестинации за селски туризъм.

Научната теза, респективно предметът, изследователската цел, както и произтичащите от нея задачи са ясно формулирани. Обектът на изследване изисква по-прецизно формулиране с посочване на пространственото равнище и номенклатурните имена на регионалните единици (туристически дестинации) в съответствие с

националните териториално-административни деления, а именно: област за България и префектура – за Гърция. Не са посочени конкретните общини, формиращи пограничните региони в двете страни - обект на проучване. Смятаме, че регионалният характер на изследването изисква обектът да присъства и в заглавието на дисертационния труд.

ГЛАВА ПЪРВА

Първа глава е структурирана в три точки: 1. Същност на селския туризъм като стопанска дейност; 2. Типология на селския туризъм и 3. Заинтересовани страни от развитието на селския туризъм.

Точка 1

Въз основа на обобщен анализ на теоретични въпроси на развитието на селския туризъм авторът разкрива специфични особености на еволюцията на селския туризъм като икономически феномен. В тясна връзка с тях се разглежда същността на понятието „селски туризъм” като се посочва липсата на единна дефиниция, обусловена от различното съдържание, вложено в термина селска среда в редица европейски страни и САЩ.

Определението на туристическия продукт като основна категория в теорията и практиката на туризма се адаптира към спецификата на продукта на селския туризъм. Разглеждат се редица дефиниции и класификационни схеми на селския туризъм от чужди, вкл. гръцки автори, което обуславя обективизиращия анализ на особеностите на селския туризъм в Гърция.

Точка 2

Авторът разглежда типологията на селския туризъм, чрез извеждане на три основни и най-често срещани критерия, свързани с формата на провеждането (организацията) на почивката, местата за настаняване и средствата за подслон, и потребностите, които се задоволяват с различните видове продукти на селския туризъм. За целите на дисертационния труд се анализира и класификацията на местата за настаняване и средствата за подслон за селския туризъм, предложена от Шарпли (Sharpley, 1997).

Точка 3

Представеният модел на заинтересованите страни е близък концептуално до пет(5)- факторния модел на Бухалис и Флетчер (1995), но авторът разграничава характера на връзките – преки и непреки, между заинтересованите страни. Този модел

се използва от автора за конструиране на методическата рамка на изследването във втора глава.

ГЛАВА ВТОРА: Методологически въпроси на анализа и оценката на междурегионалните особености на селския туризъм.

В структурата на втора глава са включени три точки: 1. Критерии и показатели за анализ и оценка на регионалните различия и конкурентоспособност; 2. Методи за анализ и оценка на регионалните различия и конкурентоспособност; 3. Модел за анализ, оценка и повишаване на конкурентоспособността на отделните региони и туристически дестинации.

Методологическата рамка на изследването се основава на теоретичния модел на туристическата дестинация в съчетание с широко разпространената в теорията на туризма представа за основните компоненти на туристическия продукт – настаняване и хранене и допълнителни услуги.

В първа точка авторът демонстрира добро познаване на съвременната научна литература по въпроса за оценка на конкурентоспособността на регионалните туристически дестинации, както и принципни въпроси, свързани с критериите и показателите за анализ и оценка на регионалната икономическа конкурентоспособност. На тази основа се предлага набор от дванадесет (12) критерия по М. Рибов (1997, 2010), адаптирани от автора - чрез допълване, за анализ и оценка на туристическа дестинация за селски туризъм. Всеки един от разглежданите критерии, се оценява по набор от показатели, които авторът обосновава и за чието изчисление са изведени формули. Като препоръка ще посочим необходимостта от разкриване на количествените и/или качествени стойности на показателите, както и диапазоните на различните оценъчни степени по използваната десет-бална система. Някои от показателите изискват пояснения, например „пространствена ориентация на туристическите обекти”.

Следва да отбележим, че критериите за анализ и оценка на показателите съответстват на представата за туристическия дестинационен продукт като пазарна категория и включват често пропусканите в подобни разработки показатели за цена и имидж. Що се отнася до показателите за природни и антропогенни ресурси, то има известно несъответствие между критериите за „обезпеченост”, показващ съотношение и показателите за антропогенните ресурси дефинирани като „наличие” т-е като „да-има” и „не-няма”. Не се прави разлика между природните обекти и явления като

условия, т.е среда за рекреационна дейност и като ресурси, т.е. като фактори за реализация на рекреационната дейност. Определението „релефни ресурси” не е издържано терминологично. Наблюдава се и припокриване на антропогенни обекти от различни групи/видове.

Използването на метода „Скандия навигатор” за анализ и оценка на интелектуалния капитал по пет фокуса (критерия), някои от които включващи над 20 и дори над 30 показателя смятаме за несъразмерен с останалите критерии, които се оценяват по много по-малък брой показатели. Авторът би могъл да ги редуцира и по този начин да се придържа към едно от основните принципни положения на квалитетната практика да се използват по-малък брой и по възможност обобщени показатели.

Във втора точка авторът демонстрира много добро познаване на широк арсенал от методи за анализ и оценка на регионалните различия и конкурентоспособността на регионите, вкл. туристическите. Чрез подбора и оригиналното комбиниране на известни частни методи, авторът обосновава ясна изследователска програма за анализ и оценка на регионалните различия. Смятаме, че това е основният принос на дисертационния труд, който е с подчертан методичен характер. Ще отбележим, че за рационалността на тази програма от особено значение е посочването на типа и ранга на субекта и обекта на оценката, респективно мащаба на изследването и по-конкретно постигането на съответствие между тях. Обоснованата и използвана за оценка методика се основава предимно на разработените от М. Портър, Л. Дуайър и др.(2000) и М. Рибов (1997,2003, 2012) методи, Изведени са формули за изчисляване на абсолютни и относителни комплексни показатели за конкурентната способност на регионите, развиващи селски туризъм

В трета точка авторът предлага алгоритъм / принципна схема за анализ, оценка и повишаване на конкурентоспособността на отделните региони и туристически дестинации, основаващ се на адаптиран модел по М. Рибов и съответстващ на основните етапи на дедуктивното приложно изследване. Смятаме, че специално разработената за етапа на анализ и оценка обобщена оценъчна таблица има своето естествено място във втора точка на глава II, където се обосновава методиката за оценка и именно тази таблица се коментира. Не просто за визуализация, но и като сравнителен подход при представяне на резултатите е използван и „диамант на развитие” (Фиг. 2.5), чиято 12-лъчеева радиална графика, съответства на 12-те критерии за оценка на конкурентната способност на изследваните регионални единици.

ГЛАВА ТРЕТА: Селският туризъм в регионите по поречието на реките Струма и Места в България и Гърция

Главата трета е структурирана в четири точки: 1. Еволюция на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места; 2. Ресурсна обезпеченост на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места; 3. Специфични особености в предлагането на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места и 4. Специфични особености на търсенето на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места

Названието на трета глава посочва териториален обхват на изследвания регион, който влиза в противоречие с непрецизно определените – както бе вече посочено, във въведението (с. 4) три региона – област Благоевград и регионалните единици Серес и Драма в Гърция. От друга страна поречието на река Струма включва и територии, извън пределите на област Благоевград.

В точка първа са представени еволюцията на селския туризъм в България и Гърция. Съдържанието на тази точка не съответства на названието ѝ и изисква преформулирането му в „Еволюция на селския туризъм в България и Гърция”.

Точка втора – „Ресурсна обезпеченост на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места”, съдържа ненужен текст за природните и антропогенните ресурси, с фокус върху широко известни теоретични представи за същността им.

При разкриването на ресурсните особености на област Благоевград са допуснати съществени географски пропуски и неточности, например по отношение на северните и западните граници на Благоевградска област - на север тя граничи с Кюстендилска и Софийска област, а на запад – с Пазарджишка и Смолянска област. Ресурсите не са разгледани систематизирано, като се използват критериите и показателите представени в първа точка на втора глава. За целите на сравнителния анализ представянето на ресурсите и особено на трансформирания в туристически атракции в България и Гърция би следвало да става по един и същи начин, в случая като се използва табличния модел на с.132, приложен само по отношение на ресурсите в р.е. Драма и р.е. Серес.

В трета точка - „Специфични особености в предлагането на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места”, е проведено анкетно проучване сред фирми и организации от различни сектори на индустрията на селския туризъм в трите изследвани райони. Въпросите в анкетния лист са в съответствие с изложените в теоретичната част на дисертационния труд представа за основните компоненти и

елементи на туристическия продукт. Чрез 477 анкети, попълнени в България и 801 анкети – в Гърция, се разкрива подробно структурата и особеностите на туристическото предлагане. Авторът разкрива и основните проблемни области в предлагането на продукта на селския туризъм в трите региона.

Производството на сравнителни графики по основни въпроси от анкетния лист би допринесло за постигането на по-голяма задълбоченост на анализа, както и за по-добро структуриране на обобщаващите изводи.

Четвърта точка на Трета глава – „Специфични особености на търсенето на селския туризъм по поречието на реките Струма и Места”, съдържа резултатите от индиректно анкетно проучване, представящо структурата и особеностите на туристическото търсене в България и Гърция. Прави впечатление, че търсенето не е представено диференцирано за двете р.е. в Гърция, което поставя въпроса за начина на обобщаване на резултатите. И в тази точка сравнителни графики по основни въпроси от анкетния лист, биха разкрили по-добре конкурентните предимства на всеки от трите разглеждани региона по отношение на профила на туристите и поведенческия им модел.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: Осигуряване на условия за повишаване на конкурентоспособността и интегрираното развитие на селския туризъм

Четвърта глава съдържа три точки: 1. Анализ и оценка на конкурентоспособността на регионите по поречието на реките Струма и Места в България и Гърция; 2. Програма за повишаване на конкурентоспособността чрез координиране на туристическото предлагане; 3. Възможни рискове за реализиране на програмата за повишаване на конкурентоспособността на регионите, предлагащи селски туризъм.

Първа точка – „Анализ и оценка на конкурентоспособността на регионите по поречието на реките Струма и Места в България и Гърция”, е същностната точка на изследването. В нея е апробирана методиката, обоснована във втора глава и тя съдържа най-важния приносен елемент на изследването. Поради това смятаме, че тя следва да заема централно място в структурата на дисертационния труд, чрез включването ѝ в трета глава и във формулировката на същата глава, поставяйки словесен акцент върху анализа и оценката на регионалните различия в съответствие със заглавието на разработката.

От методическа гледна точка е целесъобразно да се поясни как са изчислени коефициентите на тежест по отделните критерии и каква е технологията на оценяване -

от страна на експертите, на отделните показатели, на които е отделено специално внимание във втора глава. Технологията на комбиниране на данните от експертните карти и тези- от анкетните проучвания, също изисква повече пояснения.

Експертните оценки са обработени в съответствие с представената методика, използвайки за целта точкови карти, и са представени графично на 12-лъчеве радиални графики „диамант на развитие”, всяка от които е основа за идентифициране на основните проблемни области в развитието на селския туризъм в разглежданите региони. Особено аналитична е фиг. 4.43, показваща в сравнителен план спецификата на селския туризъм в трите региона.

Въз основа на претеглените и непретеглените оценки по 12-те критерия са изчислени и графично представени абсолютните и относителни стойности на обобщените коефициенти за конкурентоспособност за трите регионални единици – обект на настоящето проучване. Авторът прави анализ на профилите на развитие на селски туризъм като основният извод е, че област Благоевград следва профила на регион Драма с известно времево забавяне от 10-15 години.

Тази същностна глава изисква и по-задълбочен коментар на автора за технологията на прилагане на методиката, за ограниченията и силните страни, за „универсалността” на методиката и пр.

В точка втора – „Програма за повишаване на конкурентоспособността чрез координиране на туристическото предлагане” се предлага логическа стратегическа рамка за координирано предлагане на продукта на селския туризъм в трите региона. Смятаме, че тази точка би имала значителен практически принос, ако авторът, стъпвайки на резултатите от своето проучване разработи План за действие, съдържащ мерки, степенувани по значение в съответствие с идентифицираните проблемни области от проучването. Именно този план ще придаде конструктивност на логическата стратегическа рамка.

Трета точка – „Възможни рискове за реализиране на програмата за повишаване на конкурентоспособността на регионите, предлагащи селски туризъм”, съдържа резултатите от анкетно проучване сред експерти от публичния и частния сектор в туризма за идентифициране на рисковете за изпълнение на под-целите на стратегията за развитие на селски туризъм и за тяхното ранжиране по сила на въздействието им по десетбална оценъчна скала. В тази връзка е неясно заглавието на табл.4.15 по отношение на това дали тя съдържа „... цифрови рискови коефициенти” или балови оценки на силата на риска от 1 – 10 бала.

Някои от формулировките не са издържани стилно-езиково и създават двузначност на смисъла, например „Риск от достатъчен административен и управленски капацитет...” и пр.

Как са идентифицирани рисковете – в известна степен връзката с резултатите от анкетните проучвания остава „скрита”, а обективно има възможност авторът да ѝ обърне специално внимание.

Заключение:

Заключението - като обем и съдържание, не съответства на мащаба на извършеното прочуване. То съдържа предимно основни констатации – резултатите от анкетното проучване в трета глава, но с недостатъчна доза на аналитичност и изводи. Липсва задълбочената аргументираност на управленския аспект на организацията на селски туризъм в разглеждания пограничен регион, включително прилагането на интегриран подход към развитието на продукта на селския туризъм. Авторът е пренебрегнал важния методически аспект на своята разработка, който, както вече посочихме, е основният „приносен” носител.

IV. Оценка на научните и практически резултати и приноси на дисертационния труд

В представения от кандидата Руска Венциславова Кръстева дисертационен труд на тема „Междурегионални особености на селския туризъм” могат да се посочат следните научни приноси:

1. Обоснована е принципна схема (ясна изследователска програма) за анализ и оценка на регионалните различия на туристическите дестинации чрез подбор и оригиналното комбиниране на известни частни методи, присъщи на различни научни области, в съответствие с хетерогенния характер на обекта на изследване. Смятаме, че това е основният принос на дисертационния труд, който е с подчертан методичен характер.

2. Предложен е модел, концептуално сходен с пет (5)- факторния модел на Бухалис и Флетчер (1995), но доразвит чрез разграничаване на характера на връзките – преки и непреки, между заинтересованите страни. Той е с теоретико-методическо значение най-вече по отношение на прилагането на структурен подход при провеждане на приложни изследвания на регионално дестинационно равнище.

3. Обоснованата и приложена методика за оценка на регионалната конкурентноспособност се основава на адаптирани квалитетни методи, разработени от М. Рибов (1997, 2003, 2012), Изведени са формули за изчисляване, както

на абсолютните, така и на относителните комплексни показатели за конкурентната способност на регионите, развиващи селски туризъм, като основа за сравнителната им оценка и анализ.

4. „Универсалност” на разработената методика – възможност да се използва за изследване на всички връзки в териториалните туристически структури/ регионални туристически дестинации.

5. Емпиричната фактология, получена от анкетните проучвания обогатява теорията на развитие на селски туризъм в България и Гърция.

6. С практическо значение за целите на организацията и управлението на регионалните дестинационни единици са идентифицираните проблемни области, свързани с ключови фактори, влияещи върху селския туризъм.

Посочените научни приноси на дисертационния труд свидетелстват за придобити умения за провеждане на **самостоятелно и цялостно научно изследване в областта на управлението и организацията на туризма на регионално пространствено равнище.**

V. Критични бележки, препоръки и въпроси:

Дисертационният труд съдържа, както вече бе посочено и някои пропуски и слабости, **които не намаляват в никакъв случай** качеството му на научна разработка, отговаряща на изискванията за придобиване на ОНС „доктор”. Направените във връзка с това критични бележки имат по-скоро характер на конструктивни препоръки. за. По-долу са посочени само пропуски, които имат принципен характер и следва да се вземат предвид в бъдещата изследователска дейност на докторантката:

1. Някои методически аспекти, например технологията на определянето на коефициентите на тежест на критериите за анализ и оценка на конкурентната способност, получаването на частните оценки - по критериалните показатели и други не са достатъчно добре пояснени.

2. Изводите след всеки раздел, в който са изложени резултати от анкетните проучвания, както и тези в заключителната част са сведени до най-обща констатация. Необходимо е полученият значителен по обем и ценност фактически материал да бъде предмет на по-задълбочен анализ и основа за структурирани изводи, които да обективизират в по-голяма степен стратегическите цели и под-цели, формулирани от автора.

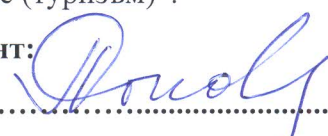
3. Налице е известна фрагментарност на проучването – определените от автора стратегически под цели в точка 2 на трета глава не произтичат пряко от проведените проучвания в трета глава. Това засяга и идентифицираните рискове във връзка с под-целите на стратегическата рамка . Като цяло те са откъснати от общата методологическа рамка на изследването.

4. Допуснати са стилно-езикови неточности при формулировките на първа глава, например „характерологични” вместо „характерни”/”характеристични” особености на селския туризъм и на точка 2, „дефиниране на понятийния апарат” вместо „същност на понятийния апарат” , която е предмет на анализ. На места е направен неправилен превод на имена на чужди автори, например Шарплей (Sharpley) вместо Шарпли (с. 27).

VI. Заключение

Въз основа на така представените обстоятелства **заявявам своята положителна оценка** на представения за рецензиране дисертационен труд на тема: „Междурегионални особености на селския туризъм”, разработен от редовния докторант към катедра „Туризъм” на ЮЗУ „Неофит Рилски” - Руска Венциславова Кръстева и предлагам на Научното жури да ѝ се присъди образователно-научната степен „доктор” по научната специалност „Икономика и управление (туризъм)”.

Рецензент:

.....

Проф. д-р Николина Попова-Димитрова

20.03.2013 г.